

ФЕДІР МЕРІНГ – ЗАСЛУЖЕНИЙ ПРОФЕСОР КИЇВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА

У статті здійснено історико-біографічний аналіз діяльності Почесного члена та Заслуженого професора Київського Університету Святого Володимира Федора Федоровича Мерінга. Особливу увагу приділено його науковій діяльності на медичному факультеті університету та його внеску в розвиток вітчизняної медицини.

Ключові слова: Федір Мерінг, університет Святого Володимира, клінічні дисципліни, медичний факультет, терапевтична клініка, університетська клінічна база.

У зародженні та розвитку української науки, освіти, медицини значним є внесок великої кількості не українського етносу. Не в останню чергу це стосується місця та ролі етнічних німців в історії університету Св. Володимира. Хоча в дослідженнях з історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка достатньо освітлені біографічні дані багатьох визначних представників німецького етносу, але відсутні праці, які всебічно характеризують їх науково-освітню діяльність¹.

Початок 40-х років XIX століття ознаменувався розквітом природничо-наукової європейської медицини. У провідних університетах Європи активно розвивається клініко-морфологічне направлення в медицині. До цього процесу залучився університет Св. Володимира, оскільки спалах епідемічних захворювань зумовлює необхідністю укомплектування армії військовими лікарями, що прискорює відкриття медичного факультету в Київському університеті Св. Володимира, яке "розглядалося імператором більше семи років"².

На початку 1841 – 1842 навчального року розпочинаються заняття на медичному факультеті Київського університету. У донесенні імператорові "Про відкриття першого медичного курсу при Університеті Св. Володимира" від 8 жовтня 1841 р. міністр освіти С.С.Уваров писав, що "медичний факультет почав працювати"³. Новий факультет з двадцятьма двома студентами відправився в далекий, п'ятирічний шлях за отриманням дипломів лікаря.

Викладання хірургії і терапії за навчальним планом передбачалося тільки на четвертому курсі, але вже у 1841 році два клініцисти були призначені професорами нового факультету-хірург В.А.Караваєв та терапевт Ф.С.Цицурін, які повинні були за короткий термін ознайомитися з організацією навчальної справи у провідних європейських країнах.

Велика заслуга у формуванні факультету належить М.І.Пирогову. Більшість професури факультету були вихованцями або отримали вчену ступінь доктора медицини в Дерптському (Юрїївському, сьогодні м. Тарту) університеті, коли там працював Микола Іванович. Не винятком був і Ф.С.Цицурін, випускник Харківського університету, який в 27-річному віці, успішно захистивши у Дерпті дисертацію, отримав в Києві кафедру терапевтичної клініки. У 1841 р. Цицуріна відправляють у дворічне відрядження за кордон – до Західної Європи, де він повинен був ознайомитися зі станом лікарняної справи та викладанням медицини у Німеччині, Франції, Англії, Швейцарії. Звіт Цицуріна про наукове відрядження був настільки цікавий, що його опублікували в "Журналі Міністерства Народної Освіти"⁴. Були удосконалені навчальні плани та програми молодого медичного факультету, що дало можливість терапевтичним дисциплінам вітчизняного університету швидко інтегруватися в активно розвиваючу медицину, а самому університету дозволили стати неординарним навчально-лікувальним закладом не лише Російської імперії, але і Європи.

Маючи повну свободу у виборі країни, університетів та їх клінік для вдосконалення своєї лікувальної діяльності, Ф.С.Цицурін завітав і до Лейпцизького університету, де, імовірно, познайомилися два молоді професори – Цицурін і Мерінг. Розповіді про Київ, пріоритети російської медичної науки позитивно вплинули на молодого німецького колегу.

Георг Фрідріх Мерінг народився 26 лютого (за старим стилем) 1822 р. в м. Дона поблизу Дрездена в сім'ї саксонського лікаря⁵. Вивчивши анатомію в Дрезденській медичній академії, молодий Мерінг в 1841 р. продовжує навчання на медичному факультеті Лейпцизького університету, де особливу увагу приділяє хімії, філософії та клінічним дисциплінам. По закінченні університету там же захищає дисертацію на ступінь доктора медицини та хірургії, а пізніше отримує і диплом акушера⁶.

Необхідно згадати ще одну важливу подію того часу, яка кардинально змінила життя, плани тодішньої Німеччини. Це стихійне лихо 1843 р. на землі Саксонії – повінь. Постраждала і сім'я Мерінгів. Очевидно, ця подія зіграла вирішальну роль в тому, що Фрідріх Мерінг з невеликим багажем залишає батьківщину і в кінці 1845 р. їде до Росії на запрошення полтавського поміщика графа Сперанського. Мерінгу доручають завідування лікарнею на 50 ліжок у селі Буромка Золотоніського повіту Полтавської губернії.

За часів Миколи I в Росії не визнавалися ні іноземні дипломи про вищу освіту, ні учені ступені, отримані за кордоном. Тому Мерінг, ставши Федором Федоровичем, складає повторний медичний іспит на ступінь лікаря 1-го класу в Київському університеті Св. Володимира. Отримавши великий досвід у провінції, у 1849 р. він їде до Петербурга для підготовки до захисту докторської дисертації, приступити до якої, за правилами того часу, можна було не раніше 5 років після отримання ступеня лікаря 1-го класу в російському університеті.

У петербурзькому 1-му сухопутному шпиталі Мерінг має можливість навчатися у М.І.Пирогова, який на той час особливо багато часу приділяє патологічній анатомії. Їх знайомство, наукова діяльність, а потім тісна дружба на протязі усього життя продовжили розвиток творчого тандему вітчизняної хірургічної та терапевтичної школи. У 1851 р. в м. Дерпті Ф.Мерінг витримав іспит на ступінь доктора медицини та захистив свою лейпцігську дисертацію. М.І.Пирогов запропонував колезі взяти участь у конкурсі на зайняття кафедри приватної патології та терапії у Київському університеті. Ф.Мерінг, чекаючи результатів конкурсу, влаштувався лікарем у маєтку відомого мецената мистецтв та науки Г.С.Тарнавського в с. Качанівка Чернігівської губернії, де він знайомиться з багатьма новими друзями – кращими представниками культурного товариства того часу. У 1853 р. Ф.Мерінг отримав з Київського університету повідомлення, що медичний факультет доручає йому читати лекції з державного лікарствознавства на посаді ад'юнкта медичного факультету. У цьому ж 1853 р. він приймає присягу на вірність Російській імперії⁷.

Федір Мерінг знову в Києві. У лекціях, присвячених питанням загальної гігієни, Мерінг з позиції демократичних і гуманістичних традицій підкреслював: "Суспільство, тільки тоді знаходиться в квітучому стані, коли всі члени його здорові, тобто народ розвинений фізично і духовно". Описуючи антисанітарні умови праці та побут робітників, Ф.Мерінг показав згубний вплив навколишнього середовища на здоров'я і психіку робітників, одним із важливих наслідків якого вважав зниження імунітету їх організму інфекції⁸. Все це свідчить, що ідеї передових представників російського суспільства середини ХІХ ст. сильно вплинули на погляди Ф.Ф.Мерінга.

У 1855 р. професор Ф.Мерінг очолив кафедру державного лікування. Займався питаннями судової медицини. До наших днів дійшли спогади студента О.Романовича-Славатинського про викладацьку діяльність Ф.Мерінга, опубліковані в 1903 р. у "Віснику Європи": "Судову медицину читав нам Федір Федорович Мерінг – чудовий практикуючий лікар, професор. Людина великого розуму, він думав, що вигідніше і корисніше бути добрим і справедливим. Дуже швидко він опанував Києвом настільки, що став улюбленцем міста. Кого тільки він не лікував! Не дивлячись на свою лейпцизьку, російську мову, судову медицину він читав нам настільки цікаво, що ми із задоволенням ходили в анатомічний театр, щоб слухати його лекції"⁹.

У 1855 р. професор Ф.Мерінг призначається завідувачем госпітальної клініки на базі військового шпиталю. У південній армії лютував висипний тиф у період кримської війни. Ф.Мерінг лікує тяжко поранених російських вояків в умовах бойових дій, за що пізніше був

нагороджений орденом Св. Анни 3-го ступеня та медаллю в пам'ять війни 1853 – 1856 рр.

Гострий розум і спостережливість Мерінга дозволили в майбутньому удосконалити досвід, отриманий у Кримській кампанії не тільки з терапії, але і з військової гігієни. У своїх лекціях професор високу захворюваність солдат довгострокової служби пояснював тим, що їх "життя підтримується поганою їжею, солдати бліді, а в старості дуже зношені. Задуха, сирість в казармах стимулює до тяжких легеневих, кишкових захворювань"¹⁰.

Паралельно з роботою у госпітальній клініці Ф.Мерінг до 1857 р. керує і кафедрою державного лікарства. Разом із М.І.Пироговим, який у 60-ті роки завідував питаннями Київського навчального корпусу, піклується про вдосконалення клінічної бази для університету. У липні 1859 р. міністр освіти Є.П.Ковалевський, перевіряючи стан навчальних закладів Київського навчального корпусу, у своєму звіті до царя про медичний факультет написав: "Цей факультет має багато почесних професорів, двоє з них – професор оперативної хірургії Караваєв та приватної терапії Мерінг зробили б честь кращому з європейських університетів". Щодо ж клінічної бази Є.П.Ковалевський підкреслив необхідність мати у Києві міську лікарню, яка б стала клінічною базою медичного факультету¹¹. Цар дає згоду, але відкриття міської лікарні та університетських клінік було відсунуто на роки.

Із ростом медичної кар'єри підвищується ранг громадянської служби професора і після затвердження у дворянстві (1860) Ф.Мерінгу присвоєно звання надвірного радника, а в серпні 1861 р. – колезького радника, у вересні 1864 р. – статського радника зі старшинством.

Роки наукового, педагогічного підйому Ф.Мерінга, на жаль, супроводжувалися відставкою М.І.Пирогова, якого обожнювала студентська молодь. З від'їздом М.І.Пирогова з Києва не пориваються його зв'язки ні з Ф.Мерінгом, ні з Київським університетом. У пам'ять про наукову діяльність великого вченого за ініціативи професорів медичного факультету Лікарняну вулицю було перейменовано у Пироговську. Цю назву вона носить і до сьогодні.

У 1862 р. Ф.Мерінг стає безкоштовним консультантом нової єврейської лікарні, яка була відкрита за підтримки Київського генерал – губернатора І.Васильчикова та його дружини К.Васильчикової.

Отже, Ф.Мерінг, обіймаючи посаду професора університету, доктора університетської клініки, був консультантом у єврейській лікарні, Кирилівських богоугодних закладів, при лікарні Інституту благородних панянок, Першої гімназії, Кадетського корпусу, правління Київської організації Червоного Хреста¹². Серед клієнтів Ф.Мерінга були практично усі представники вищого світу губернії. Але професор лікував і бідних громадян, практикуючи широко, безкоштовно, ніколи не відмовляючи. Що і принесло лікарю велику славу. Про це писали його сучасники. Так, граф С.Ю.Вітте писав: "Нарешті Мерінг став медичним світилом. Його постійно запрошували на всі колегуми. І клініка його в Київському університеті вважалась найкращою. Взагалі, як професор і як медик. Мерінг користувався великою популярністю. Він створив собі величезний капітал"¹³.

Слава Ф. Мерінга як лікаря досягла обох столиць. У записці В.Д.Шервинського зустрічається цікавий вислів московського терапевта, професора медицини Г.А.Захар'їна, який заздрісно говорив про Мерінга: "А ви знаєте, що це найбагатший лікар в Росії! Він приймає величезну кількість осіб"¹⁴. Дійсно, при професорській платні в 3500 карбованців на рік¹⁵ Ф.Мерінг мав мільйонний капітал. Звідки це все? Відповідь дає граф Вітте: "Створив він собі майно не тільки платою за лікування та консилиумами, скільки іншим шляхом, а саме: він всю єврейську бідноту лікував задарма і ніколи не брав з них грошей, і якщо були тяжко хворі, то їхав лікувати у їхні бідні єврейські комірочки. Цим Мерінг здобув собі великої популярності серед нижчого класу євреїв, і вдячні євреї постійно вказували йому різні вигідні справи, придбання різних будинків, маєтків, які можна було перепродати на вигідніших умовах"¹⁶. Таким чином, Ф.Мерінг майно своє створив завдяки операціям з нерухомістю. А професійна діяльність професора, його практика носили суто науковий і філантропічний характер.

У 1864 р. професор Ф.Мерінг завідує кафедрою факультетської терапії, яку очолював 23 роки. Під керівництвом Ф.Мерінга кафедра продовжувала традиції, закладені його попередниками. Цілеспрямована активна діяльність нового керівника з перших його кроків звертало увагу лікарняне товариство. Щотижневик "Сучасна медицина" у 1865 р. писав: "До числа новин у нашому університеті належить посиленна цікавість студентів та відмінне відвідування завдяки роботі університетської клініки під керівництвом професора Мерінга"¹⁷. Ф.Мерінг

заслужив славу прекрасного лектора. Ним були підготовлені та видані "Курс клінічних лекцій"(1884), "Лекції до гігієни"(1863 – 1865). Його чудові лекції з терапії слухали не тільки студенти, але і вчені, колеги з інших кафедр.

У кожному із напрямлень своєї медичної діяльності Ф.Ф.Мерінг діяв за взірцем свого вчителя й товариша М.І.Пирогова, який, знаходячись у відставці і проживаючи в маєтку, лікував хворих. До нього постійно їдуть за порадами і підтримкою молоді вчені, його учні. Так само як і вчитель, вже сивий професор Мерінг приносив радість оздоровлення в багато домівок, цілими днями роз'їжджаючи в старому фаєтоні, відомому всьому Києву.

1884 рік ознаменувався значною подією в науковому та культурному житті Києва. Університет Св. Володимира святкував своє 50-річчя. Виразником визнання його вкладу в розвиток світової науки була присутність на святкуванні багатьох учених з інших університетів Європи. Але особливо приємними для професора Ф.Мерінга стали відгуки колег із Лейпцизького університету, звідки він пішов у великий світ науки. У цьому ж році була видана повна праця Ф.Ф.Мерінга "Курс клінічних лекцій"¹⁸. Але найдорожчим подарунком для медичного факультету стало завершення через рік будівництва університетської клініки. Факультет отримав двоповерховий будинок по Бібіковському бульвару (сьогодні бульвар Т.Шевченка, 17), в якому розмістилися факультетські терапевтичні і хірургічні клініки.

Найвищим науковим досягненням діяльності видатного клініциста Ф.Мерінга стала діагностика тромбозу венозних артерій серця, відкривши цілу епоху в кардіології.

У 1887 р. Ф.Мерінг тяжко захворів. У мемуарах графа Вітте описується і хвороба професора, і те, як мужньо Ф.Мерінг її вивчав: "За декілька днів до своєї смерті, лежачи в ліжку, він описував мені цю хворобу спокійним, холоднокровним чином, як би навіть дуже був задоволений, що зміг її визначити, і говорив, що йому залишилося жити лише декілька днів"¹⁹. Федір Федорович Мерінг помер 19 жовтня 1887 р.

В останню путь Ф.Мерінга – Почесного члена і Заслуженого професора університету Св. Володимира, Таємного радника – проводжав весь Київ: 100 тис. чоловік – фактично все доросле населення міста, у якому в кінці 80-х р. XIX ст. Було всього 165 тис. жителів²⁰. Поховали його на Аскольдовій могилі. Міська преса в жовтні 1887 р. декілька днів розповідала про смерть Ф.Мерінга. Так київський журналіст Ярон писав: "Смерть його була горем не тільки його сім'ї, але і всіх киян. Панахида була видатна і Київ вперше побачив поховання за участі православних священників, лютеранського пастора і рабина. Це було найкращим доказом великої любові до Федора Федоровича всього київського населення"²¹.

На могилі професора Мерінга був встановлений "масивний пам'ятник з білого мармуру. Вся могила була у квітах та зелені. Пам'ятник, оточений залізним парканом, закріплений на шести колонах, на кожній з яких укріплені чавунні вази з квітами"²².

Час та люди не зберегли цвинтар великих киян – Аскольдову могилу. Разом із іншими пам'ятниками загинули і сліди могили професора Ф.Мерінга.

¹ Див.: Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета св. Владимира (1834 – 1884) / Сост. под ред. В.С.Иконникова. – К., 1884. – С. 404 – 407; Винниченко І., Винниченко Р. Німці в історії Київського університету. (XIX – половина XX ст.). – К., 2009. – С. 331 – 333.

² Державний архів м. Києва – Ф. 16. – Оп. 279 – Спр.147. – Арк. 1.

³ 150 лет Киевскому медицинскому институту / Е.И.Гончарук, Н.Н.Зайко, И.И.Бобрик и др. – К., 1991. – С. 34.

⁴ Жуковский Л.И. Ф.С.Цыцури – первый киевский профессор – терапевт // Врачебное дело. – 1952 – № 6. – С. 553 – 556.

⁵ Бородулин В.И. Профессор Ф.Ф.Меринг и клиника внутренних болезней в России во второй половине XIX века (к истории факультетской терапевтической клиники Университета Святого Владимира) // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. – 2000. – № 2. – С. 55 – 58.

⁶ Историческая записка в память 50-летия существования Киевской европейской больницы. – 1862 – 1912. – К., 1912. – С. 20.

⁷ Солейко Л. Профессор Федор Меринг – возвращение в историю отечественной науки. – Винница, 2005. – С. 9.

- ⁸ Из лекций общественной гигиены проф. Ф.Ф.Меринг, записанных студентом И.Понтиоховым // Современная медицина – 1860. – № 46. – С. 809.
- ⁹ Романович – Славатинський О. Из спогадів про Київський університет та його викладачів у 1843 – 1854 роках // З іменем Святого Володимира. У 2 кн. Кн.1. – К., 1994. – С. 169.
- ¹⁰ Из лекций общественной гигиены проф. Ф.Ф.Меринг, записанных студентом И.Понтиоховым // Современная медицина – 1860. – № 47. – С. 828.
- ¹¹ ЦГИА РФ. – Ф. 733 – Оп. 70. – Д. 219.
- ¹² Гамоля Н., Мокроухова О. Господар Банкової // Український діловий тижневик "Контракти". – 2005 – № 17, 25.04. – С. 24.
- ¹³ Витте С.Ю. Воспоминания. В 3 т. – Т. 1. – М., 1960. – С. 174 – 175.
- ¹⁴ Шервинский В.Д. Университетские воспоминания. Г.А.Захарьин // Исторический вестник ММА имени И.М.Сеченова. – М, 1993. – Т. 2. – С. 106.
- ¹⁵ Гамоля Н., Мокроухова О. Вказ. праця – С. 25.
- ¹⁶ Витте С.Ю. Вказ. праця. – С. 176.
- ¹⁷ Современная медицина. – 1865. – № 5. – С. 79.
- ¹⁸ Біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів національного медичного університету ім. О.О.Богомольця (1841 – 2001) / За ред. акад. НАН та АМН України Є.Г.Гончарука. Вид. друге, доповн. і випр. – К., 2007. – С. 103.
- ¹⁹ Витте С.Ю. Вказ. праця. – С. 176.
- ²⁰ Полещук А.П., Жуковский Л.И. Профессор Ф.Ф.Меринг – старейший киевский терапевт // Клиническая медицина. 1989. – № 7. – С. 153 – 154.
- ²¹ Гамоля Н., Мокроухова О. Вказ. праця – С. 24.
- ²² Проценко Л.А. Історія Київського некрополя – К., 1995. – С. 173.

В статье произведен историко-биографический анализ деятельности Почетного члена и Заслуженного профессора Киевского Университета Святого Владимира Федора Федоровича Меринга. Особое внимание уделено его научной деятельности на медицинском факультете университета и его вкладу в развитие отечественной медицины.

Ключевые слова: Федор Меринг, университет Святого Владимира, клинические дисциплины, медицинский университет, терапевтическая клиника, университетская клиническая база.

Historically-biographical analysis of work of the Honorary Member and the Professor Emeritus of Kyiv St. Volodymyr University Fedor Fedorovych Mering is performed in the article. The study is focused on his research activity at the Medical Department of the University and contributions to development of a medical science.

Key words: Fedor Mering, Kyiv St. Volodymyr University, clinical discipline, medical university, therapeutic clinic, university clinical facilities.